

Eski medeniyetlere ait kalıntıların bir bölümü çeşitli inşaat faaliyetleri sonucunda tesadüfen de keşfedilebilirler. Yol, köprü, metro gibi ulaşım faaliyetleri, baraj, gölet, sulama kanalı gibi tarımsal faaliyetler, yeni bina inşaatları gibi iskan faaliyetleri sonucunda tespit edilen yüzlerce arkeolojik alan mevcuttur. Söz konusu faaliyetler yürütülürken bir arkeolojik kalıntıya rastlanacağı bilinmediğinden sistemsiz bir biçimde çalışılır ve ilk başta kalıntıların bir bölümüne zarar verilir. Bu şekilde arkeolojik kalıntılara rastlanması durumunda çalışmalara son verilerek derhal en yakın müze müdürlüğüne haber verilmesi gerekir. Müze yetkilileri gerekli incelemeleri yapar ve alandaki kalıntıların niteliğini anlayabilmek için bir **kurtarma kazısı** gerçekleştirir. Yukarıda sayılan inşaat faaliyetleri arkeolojik kalıntıların bulunduğu bilinen alanlarda yürütülecekse yine müze uzmanları tarafından kurtarma kazıları yapılır.

³ V. Sevin, Arkeolojik Kazı Sistemi El Kitabı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1999, s. 27.

⁴ V. Sevin, Arkeolojik Kazı Sistemi El Kitabı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1999, s. 28.

⁵ V. Sevin, Arkeolojik Kazı Sistemi El Kitabı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1999, s. 28-29.

- Kurtarma kazılarının amacı, taşınmaz kültür varlıklarını ortaya çıkarmak, belgelemek, taşınır ve taşınabilir kültür varlıklarını belgeleyip müzeye kaldırmaktır. Böyle durumlarda taşınmaz kültür varlıklarının korunması gerekli olmadığına karar verilirse inşaatlar devam eder, eğer aksi olursa inşaat durdurulur. Taşınmaz kültür varlıklarının korunmasının gerekli olup olmadığı konusu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından değerlendirilir.
- Eski eser kaçakçılığı yüzyıllardır var olan bir insan aktivitesidir. Özellikle son bir iki yüzyılda eski devirlere ait kalıntıları biriktiren müze ve koleksiyoncuların talepleri eski eser elde etmek üzere yapılan kazıların artmasına neden olmuştur. Devlet kurumları tarafından izin verilmeden yapılan bu kazılar **kaçak kazı** olarak adlandırılır. Bu yöntemle elde edilen kültür varlıklarının yurt içi veya yurt dışında satılmaları yasa dışı bir uygulamadır. Çünkü taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları hiç kimsenin şahsi mülkiyetinde değildir, tümü kamu (halk) adına Devlet malıdır. Kültür varlıklarımızın kanuna aykırı yöntemlerle alınıp satılmaları bizi onlardan mahrum bıraktığı gibi sit alanlarının tahrip olmasına, kültür katmanlarının birbirine karıştırılmasına neden olmaktadır. Günümüzde bazı sit alanları bu tür kaçak faaliyetlerin sürdürüldüğü alanlardır ve yetkililerin haberdar olmadıkları bazı alanlar da bu şekilde tespit edilebilir.

ARKEOLOJİK ALANLARIN TESCİLİ VE KORUNMASI

- Yukarıda sayılan yöntemlerle tespit edilen arkeolojik alanların (kazı yapılmış olsun ya da olmasın) koruma altına alınması hukuki bir konudur. Arkeolojik alanların (ve aynı zamanda tüm taşınmaz kültür varlıklarının, örneğin Hacı Bayram-ı Veli Camii, Galata Kulesi gibi) koruma altına alınmaları için Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı olarak tescilinin yapılması gerekir. Tescil işlemi için söz konusu alan hakkında uzman arkeologlar tarafından kapsamlı bir rapor hazırlanır, raporda alanın niteliği, mevcut veya bulunması muhtemel kalıntıların detaylı tarifleri yapılır, sınırları haritalar üzerinde belirlenir. Söz konusu rapor ve tescil önerisi Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından incelenerek uygun bulunması durumunda onaylanır. Bu onayın ardından söz konusu alan korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak kayda geçer. Artık ayakta ve görünür olmayan, geniş bir alanı kaplayan bu tür kültür varlıkları sit alanı olarak adlandırılır.

SİT ALANLARI

- Sit alanı terimi tescil edilmiş olsun olmasın tanımda geçen nitelikteki tüm alanlar için kullanılan bir terimdir. Artık ayakta ve görünür olmayan, geniş bir alanı kaplayan bu tür kültür varlıkları sit alanı olarak adlandırılır.
- Sit alanları tescillenirken, alanın nitelikleri ve eldeki veriler doğrultusunda bir ile üç arasında derecelendirilebilir. Birinci derece kapsamı en geniş olan koruma türünü ifade eder:
- **Birinci derece sit alanı** olarak ifade edilen bu tür alanlarda her türlü faaliyet sınırlanmış olur; izinsiz kazı yapılamaz, ağaç dikilemez, çukur açılmaz, tarım yapılamaz, hatta izinsiz olarak söz konusu alanlara girilemez, bu alandaki binalar, konutlar özel mülk olsa dahi tamir edilemez, genişletilemez.
- **İkinci derece sit alanı** olarak tescillenmiş alanlarda yapılaşma yasaklanır, sadece sınırlı olarak tarımın yapılmasına koşullu olarak izin verilir.

► **Üçüncü derece sit alanı** genelde birinci derece sit alanının dışını çevreleyen bir koruma alanı olarak işlev görür. Çünkü kazı yapılmamış bir alanda kalıntıların tam olarak nerede sona erdiğini tespit etmek mümkün değildir. Üçüncü derece sit alanlarında tarım serbesttir ancak toprak altına inecek her türlü faaliyet, yani bina inşaatı, kuyu kazılması, kanalizasyon gibi alt yapı faaliyetleri, bazı koşulları gerektirir. Bu tür alanlarda yapılması istenen faaliyet için Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na başvuru yapılması gerekir. Kurul toprak altında olması muhtemel kültür varlıklarının araştırılması için bölgedeki bu tür işlerden sorumlu müzeye talimat verir. Müzede görevli arkeologlar söz konusu alanda kazı gerçekleştirirler. Bu kazılar söz konusu araziyi bütünü ile kazmayı hedeflemez. Belirli aralıklarla, küçük boyutlarda ana toprak ya da ana kayaya ulaşacak derinliğe değin çukurlar açılır. Bu tür deneme çukurlarına sondaj çukuru, bu tür kazılara da **sondaj kazısı** denir. Alanda yeterli mesafede, yeterli sayıda ve yeterli derinlikte sondaj açılmış ve herhangi bir kültür varlığına rastlanmamış ise, kazıyı yapan arkeologların bu doğrultudaki raporunu inceleyen Kurul alandaki yapılaşmaya izin verir. Ancak sondaj çukurlarından herhangi birinde veya tümünde kültür varlıklarına rastlanmış ise bu kalıntıların niteliğini net olarak anlayabilmek üzere kazı genişletilir. Yeterli bilgiye ulaşılmasının ardından kazıyı gerçekleştiren arkeologların hazırladıkları rapor Kurul tarafından değerlendirilir. Kurul söz konusu alandaki kalıntıların yerinde korunmasının gerekli olup olmadığına karar verir. Eğer yerinde korunması gerekli görülmez ise tüm alandaki kalıntılar kazı ile açığa çıkarılıp taşınır-taşınabilir olanlar alındıktan sonra inşaat izni verilir. Bu doğrultuda yapılacak kazı bir tür kurtarma kazısıdır. Bu yöntem genelde yerinde korunması şart olan mimarinin bulunmadığı mezarlıklarda uygulanmaktadır. Ancak kalıntıların yerinde korunması gerekli görülürse alandaki inşaat talebi reddedilir ve üçüncü derece olan sit birinci dereceye yükseltilir. Bu konu ile ilgili tüm kurallar 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve bu kanuna göre hazırlanmış yönetmeliklerle belirlenmiştir.

► BİLİMSEL ARKEOLOJİK KAZILAR

- Yukarıda sayılmış olan kazı türleri (yani kurtarma kazısı ve sondaj kazısı) de bilimsel yöntemler kullanılarak gerçekleştirilir. Ancak gerçekleştirilmelerini zorunlu kılan koşullar bulunmaktadır. Ancak arkeoloji bilim insanları, bu bilim içinde henüz net olarak belirlenememiş konulara cevap aramak amacı taşıyan bilimsel nedenlerle de kazı yapmaktadırlar. Bunlar önceden planlanan, yerleşik koşullara sahip kazılardır ve **bilimsel kazı** olarak adlandırılır. İlgili yasaya göre bilimsel kazı yapma yetkisi bir eğitim kurumuna bağlı olarak bir arkeoloğa verilir. Bir alanda arkeolojik kazı yapmak isteyen kişi yasa ve yönetmeliklerle belirlenen koşulları sağlamak zorundadır. Bu koşullar kişinin mesleki deneyim ve yeterliliği, bağlı olduğu kurumun kazıya vereceği destek, kazıyı gerçekleştirecek ekibin yeterliliği, açığa çıkarılacak kültür varlıklarının korunması ile ilgili önlemler, ekibin barınma imkanları, taşınır eserlerin geçici olarak nerede depolanacağı gibi konulardan oluşmaktadır. Tüm koşullara sağlayan ve Bakanlar Kurulu kararı ile kazı yapma izni verilen kişi **kazı başkanı** olarak adlandırılır. Kazıyı gerçekleştirecek kişilerden oluşan ekip ise kazı ekibi ya da kazı heyeti olarak adlandırılır. Bir kazı ekibi genel olarak **arkeologlar, arkeoloji öğrencileri, konservatörler, mimarlar ve çalışmanın gerektireceği diğer uzmanlardan** oluşur. Her bilimsel kazıda, kazı ekibinin barınacakları, günlük ihtiyaçlarını görecekları, çalışmalarını yürütecekleri ve taşınır kültür varlıklarının geçici olarak depolanacağı birimlerden oluşan bir kamp bulunmak zorundadır. Bu tür yerler ise **kazı evi** olarak adlandırılır. Kazı evi denen kamp alanları kazı yapılan alana yakın olabileceği gibi uzak bir mesafede de olabilir.
- Türkiye Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilen tüm arkeolojik kazılar Kültür Bakanlığı ile kazı başkanının bağlı bulunduğu kurum adına yürütülür. Kazıda Kültür Bakanlığı da bir yetkili tarafından temsil edilir. Bu kişi **Bakanlık temsilcisi**, ya da yaygın biçimde **kazı komiseri** olarak adlandırılır. Bakanlık temsilcisi kazı çalışmalarının kanun ve yönetmeliklere uygun yürütülüp yürütülmediğini denetler, çalışmalar hakkında Bakanlığa rapor verir, müzeye aktarılacak envanterlik nitelikteki eserlerin tespitini yapar.

ARKEOLOJİK KAZILARIN AMAÇLARI VE YÖNTEMLER

- “Arkeoloji, insanların yaşamları ve kültürel yapıları konusunda temel göstergeler oldukları gerçeğinden yola çıkarak, eski dönemlerden kalma her türlü maddesel kültür kalıntısını toplar, sınıflar yani kataloglar; bulunuş durum ve koşullarını da göz önünde tutarak sonuçlara varır. Bu yüzden arkeoloji öncelikle bir tanımlama ilimidir; eski uygarlık kalıntılarını gruplar ve betimler. Bu nedenle arkeologlar bir kayıt memuruna benzetilebilir, çünkü bir kazı tümüyle düzenli bir kayıtlama operasyonu olarak da nitelenebilir. Arkeolog kazarak gün ışığına çıkardığı her türlü maddesel kültür kalıntısını, ister büyük bir saray, isterse de küçük bir tunç iğne olsun her yönüyle kaydetmeye çalışır, maddesini, yapılış özelliklerini, bezemelerini tanımlar, ölçülerini alır, bulunduğu yeri ve bulunuş durumunu doğru olarak belirlemeye gayret eder. Çünkü bir kazıda her şey açık, tüm belgeler de okunaklı değildir. Bu yüzden belgeleri toplarken arkeoloğun tüm dikkatini kazı üzerinde odaklaştırması gerekir. Arkeoloji tanımlama olduğu kadar da bir açıklama ve yorumlama bilimidir.”⁶

- “Ne denli titiz ve sabırlı olunursa olunsun kazma eyleminin bir bakıma yok etme olduğunu hiçbir zaman unutmamak gerekir. Bu yok etme, hem topraktaki kültür izlerini bir daha yerine koyamayacak biçimde bozarak, hem de binlerce ya da yüzlerce yıldır belli bir ortama uygunluk sağlamış eseri toprak ya da su üstüne çıkararak yapılmaktadır. Örneğin bir arkeolojik merkezdeki kültür tabakalarının biçim ve sayıları, bunların oluşmasına neden olan tarihsel ve kültürel olaylarla ilgilidir. Bir başka deyişle, bir toplumun yıllar içinde başından geçen türlü olaylar bir bakıma bu tabakalara yansımıştır. Bu nedenle de bazen bir çömlek kırığı, bazen de tunç bir hançerin kazı alanındaki bulunuş şekli, yeri ve durumu vb durumlar binlerce yıllık bir yaşamın aşamalarını belirtmeye yarayan ip uçlarıdır.”⁷
- “Kazı biliminin temel amaçlarından biri, öncelikle kazılan bir yerin **stratigrafisi** yani **tabakalanmasının** doğru bir biçimde açıklanmasıdır. Stratigrafi sözcüğü aslında, dünyayı oluşturan ve Latince **stratum** adı verilen katmanların sıralanışlarını ifade eden jeolojiyle ilgili bir terimdir. Dilimize **tabakalanma** olarak çevrilebilecek bu sözcük arkeolojide yalnızca insanoğlunun yaşadığı zaman içinde oluşmuş görece daha yeni tabakalar için kullanılır.”